

Euskararen arazoak

Lan honetan ez dugu *Jakin*-en erabili den euskararen azterketa kritikorik egingo. Beste nonbaitetik doaz gure asmoak. *Jakin* jaio zenean, 1956an, problema zen euskaraz idaztea. «Zaarra» zen euskara, eta «basatia», *Jakin*-en lehenengo zenbakian (1, 1) konstatatzen zen bezala. Baina zaharra izateaz gainera, mila adarretan banatua zegoen «euskara-zugaitza» (1, 1). Euskara ez zen bat, asko baizik. Gerraondoko gau ilunaren ondoren euskararentzat eguna argitzera zihoala zirudien hartan, hizkuntza bera bihurtu zitzaion problema euskal idazleari.

Eta problema izanik, euskara polemika ere bilakatuko zen berehala. Ez zen hura, besoak gurutzatuta egoteko ordua. Hizkuntzaren egoera tristeak erremedioa eskatzen zuen. Salbatu beharra zegoen euskara («gaizkatu» esaten zuen orduan zenbaitetik). «Soineko» berriz jantzi behar zela euskara, «jakintza-soinekoz» alegia, F. Mendizabalen irudiaz baliatzeko (1, 16); batasuna ezinbestezkoa zela, bai ortografian eta terminologian, bai aditzean eta deklinabidean: puntu hauetan guztietan bat zetozen denak, edo gehienak behintzat. Istiluak eta eztabaidak, eta aurrez aurreko iritziak, soluziorik onena zein izan zitekeen erabakitzeke orduan sortzen ziren. «Jakintza-soinekoz» jantzi bai, baina «soineko onek nolako bear dun, bi eztabaida dauzkagu: mordollozaleak eta garbi-zaleak» (1, 16). Batasuna bai, «batusunean dago indarra-ta» (4, 86). Baina, zein idazle nahiz joera hartu eredutzat? Zein euskalkitan oinarritu?

Euskara bera, problema eta polemika. Horrela zeuden gau-

zak *Jakin* agertu zenean. Ez dago esan beharrik, bete betean hartu dutela *Jakin* —batez ere 1968ra arte— euskarari berari buruzko eztabaidek. Euskarari «kultur-mentua» (1, 1) txertatu nahian sortu bait zen, ezinezkoa zitzaion eztabaida horietatik kanpora gelditzea. Uretan sartzen dena busti egiten da, ez dago besterik.

Jakin-ek, bere bizitzako hogeitabost urteotan, hizkuntzarekiko arazoan aurrean aukeratu izan dituen bideen berri ematea izango da lan honen helburua.

Hizkuntza basatiari «kultur-mentua» txertatzera

Aurpegi eman behar izan dien arazoei heldu aurretik, ikus dezagun zein beharri erantzun nahi izan dion *Jakin*-ek. Eraikuntza berriaren lerro nagusiak, hau da, zein premiak bultzatu dituen lanera eta nolako etxea jaso nahi duten, lehenengo zenbakiko «Ataria»n markatzen dituzte aldizkariaren eraikitzaileek («eraikilleak» esaten zaie 9. zenbakian). «Iltzer zirudin zugaitza»ri «mentu berri bat» txertatzera dator *Jakin* (1, 1). Hiltzeko zorian ikusten zuten euskara *Jakin*-en sortzaileek. Haien begitan, euskara «artzain eta ikazkiñen mintzaia» zen «soilik» (1, 1), «ikullu gaietara»ko (1, 2) ez bestetarako balio zuena. Eta ez zuten seguruenik exageratzeko asmorik! Dena dela, aipatu esaldietan isurtzen diren iritziei gehiegizkoak baderitzegu ere, bat gatozke beste honetan esaten denarekin: «Egun-egungo jokabide-mailetatik at dugu gure euskera» (1, 1).

Modu batera edo bestera, behin eta berriz errepikatuko da ideia bera hurrengo zenbakietan ere: zenbait gaitan egin gabe dago euskara oraindik (4, 78); «tresna zartxo»a da gure hizkuntza (6, 3); «ez dago jakintza-gaiak erabiltzeko landua» (7, 105); «lar egona baita lurrari, lur berdiñari, olerki lurrari, itsatsia» (9, 4).

Hitz batek, lehenengo zenbakiaren lehenengo orrialdean irakurtzen dugun hitz batek, erakusten digu zerk nahigabetzen zituen *Jakin*-en fundatzaileak. Hitza, honako hau da: *basatia*. Basatia ikusten zuten hizkuntza; basatia, «euskara-zugaitza». Zein zen momentu hartan euskararen egoera adierazteko, nekez aurki zezaketen hitz egokiagorik. Izan ere, *Jakin* atera aurreko urteko euskarazko produkzioa, 1955ekoa alegia, aztertzen badugu, zer aurkitzen dugu? Ba, elaberri pare bat, erlijio-gaiak

erabiltzen dituen zenbait lan (*Iñazio Deuna, Lili txuria odoletan, Santu bizitzak, Meza Saindua, Kristau Ikasbidea*, etab.) eta euskarari ukitzen zaizkion hiruzpalau liburu. Hortik aurrera, deus ere ez. Ez filosofiarik, ez teologiarik, ez zientzi gairik aurkituko du batek (ik. JOAN MARI TORREALDAY: *Euskal Idazleak, gaur*. Oñati, 1977, 578-579. orr.). Adibide hau jar-tzean, ez dugu, noski, urte horretan argitara eman zena gaitzes-teko asmorik. 1956ko udazkenean, gure hizkuntza basatia zela esaten zutenei, arrazoirik ez zitzaie la falta agertu nahi izan dugu bakarrik.

Negar egiteak ezer gutxi konpontzen duela eta, lanean jar-tzen dira gazte batzuk. Asmoa? Arestian aipatu dugun zenbaki eta orrialde berean dago erantzuna, laburra bezain mamitsua: hizkuntza basati horri «kultur-mentua» txertatzera datoz. *Kultur mendua*: lehen orduko jakinlariengan eta geroagokoengan izan-go duen oihartzuna desberdina izango bada ere, hitz honek ematen digu, nolabait, *Jakin*-ek hogeitabost urte luze hauetan egin nahi izan duen lanaren giltza. Honen frogabide dira *Jakin*-en orrialdeetan sakabanatuta dauden testuok: «Euskerari ja-kintzarako bideak irikitzea ere Yakin'en asmo nagusienetan jarri bear da» (7, 105); «horra JAKIN-ek sortu beharrekoa: euskal kultura» (21, 5); «JAKIN-en xede nagusia euskerari eta Euskal Herriari laguntzea da, euskerazko kultura gorpuzten» (23, 2); «JAKIN kultura aldizkaria delarik...» (25, 62); «Kultur aldiz-karia da *Jakin*» (1, 1977, 7).

Hitz berak definitzen baditu ere batzuen eta besteen as-moak, «kultur mendu» hitzak alegia, berorren edukinari dago-kionez ez dira iritzi berekoak izango hasierako zuzendariak eta gero etorriko direnak. Iritzi-ezberdintasun honek eragin nabar-mena izango du *Jakin*-en bizitzako etapa desberdinetan, bai for-matoari dagokionez, bai idaz-tankeraz eta gaiez denaz bezanba-tean. Ongi deritzogu, horregatik, arazo honi buruz iruzkintxo bat egiteari. Ikus dezagun, bada, zer ulertzen zuten kultur menduaz kreaturaren gurasoek eta zer hauen atzetik etorri zire-nek. Bi elementuk osatzen dute «kultur mendu» hitza eta bi-dezkoa izango da bakoitzari berea ematea.

Kultura. Zer da kultura *Jakin*-en sortzaileentzat? Ez digute, noski, kontzeptuaren definiziorik ematen; baina zenbait textuk garbi uzten dute nondik doazen tiroak. Euskarak «kultur-yoera ta kultur-ats guzi-guzietan murgil[du]» behar duela esan ondo-

ren (1, 1), aldizkariak izango dituen sailak aurkezterakoan, *Kultur-gaiak* sailean «edotariko gaiak» sartuko direla adierazten dute (1, 3). Jakinlarien bigarren bileran aldizkaria bi sailetan banatzea erabakitzen denean (hasieran zazpi sail zituen, «Ataria» barne), bigarrenerako, hots, «KULTURA-JAKINTZA-ANTZE eta ELKAR-IZKETA» sailerako gai hauek proposatzen dira: «berri jakingarriak, eztabaidak, bakoitzaren iritziak etab.» (7, 105). Beste saila, «TEOLOGI-FILOSOFI-SAILLA», egokitzen jotzen dute, euskarari «jakintza-sailletan barna» laguntzeko (*ibid.*). Ikusmolde honen arabera, filosofi eta teologi gaiak lantzeak emango luke euskara kulturabideratzearen neurria.

1959. urtean, aldizkaria esku berritara pasatzearekin batera, nabaria izango da kulturaren kontzepzioaren aldaketa. Kulturaren eremua zabaldu eta aberastu egiten da orain. «Kultura, bizitza-praktikutasuna da», dio zuzendari berrietako batek, Joseba Intxaustik hain zuzen (9, 84). «Deretxua, Mediziña, Filosofia...» landu behar dira (*ibid.*). Ikuspegi berri bat agertzen da hemen: kasualitatez bezala teologia aipatu ere ez da egiten, eta filosofiari berari azken lekua ematen zaio. Eta oraindik enteratu ez direnentzat, ideia bera dator 11. zenbakian: «Ba-da gure aldizkari ontan filosofia ta teologirik; ta ekonomia, mediku-jakintza, lege-jakintza, ta gaiñerakoak? Jakintza DENA bear du euskerak, biziko bada» (4. or.). DENA, letra nagusitan idatzita dagoen hitz horretan dago gakoa: jakintzaren eremu guzti-guztiak landu behar dira; bestela, «aizea orrazten ari gera» (1, 1), aldizkariaren sortzaileek berek dioten bezala. Ondoko urteetan, ez da indartu baizik egingo ikusmolde berri hau.

Mendua. Irudizale samarrak genituen *Jakin*-en sortzaileak: euskara zuhaitza da («zugaitz bat loretan»); ez, ordea, edozein zuhaitz, pagoa baizik («pago usai lurrintsua darion euskal-izkuntz zaarra»); «basatia» da hizkuntza; txertatu («euskera-zugaitz zaarrari txertaturiko...»), etab. Irudi hauek guztiak aurreneko zenbakian agertzen dira, lehenengo orrialdean. Geroago, 17. zenbakian, euskara «piñutu» egin behar dela esango zaigu. Irudi horien artean, bat interesatzen zaigu orain: «mentua». Gutierrez lau aldiz erabiltzen da esandako orrialdean. Bazuen, nonbait, garrantzirik hitz horretaz baliatu nahi izan zutenentzat. Baina, betikoa. Adierazkorrak eta plastikoak dira irudiak, baina traido-reak izaten ere badakite.

Beren asmoa azaltzeko hitz horretara jo zutenentzat, euskarari «mentu berri» bat txertatzeak, zuhaitz zaharra gaztetzea,

zahar-berritzea, esan nahi zuen, dirudienez, eta ez besterik. Mendu kontzeptuaren azpian, ordea, elementu berri bat sartzearen ideia dago. Honela definitzen du «mendua» Ibon Sarasolak, bere *Euskal hiztegi arauemaile*-an: «Landare batetan txertatzen den beste landare baten zatia». Beste landare baten zatia, beraz. Lehenengo landarea euskara baldin bada, zein da bigarrena? Ez da irudia bere azken ondorioetaraino eramaten. Euskara garbia eta jatorra erabiliz egin nahiko da hizkuntzaren zaharberrikuntza. Noizbehinka egiten zaizkion kritikak aparte («xamurrago, xaloago idazten saiatu bear zenduketela derizkiot» —6, 101—; «biurriegia da zenbait lanen euskera» —7, 104—, etab.), erasorik gogorrena «Illobira bultzaka» artikulutik jasoko du jokabide honek. Honela dio Joseba Intxaustik lan horretan: «Euskal-jauregia edertu ta bikaindu nai izan dugu (...); baina barrua txukun eta garbi gorde dedin, biztanleak —euskaldunak— uxatu egin ditugu, eta jauregi dirdaitsua museo biurtzeko asmoa artu» (9, 83).

«Euskera garbian»

Garbi dago zein den *Jakin*-en helburua: euskara kulturbiderratu, gure hizkuntza «egungo arazoetara egokitu» (1, 1). Euskara kulturaren eskakizunetara jarri beharra zegoela, hori ez zuen inork zalantzan jartzen orduan; euskararen etorkizunak kezkatzen zituenak, bat zetozen denak puntu honetan. Beno, ez den-denak. Orixeri, adibidez, inon diren deabrurik itsusienak eta beldurgarrienak ekartzen dizkio burura kultura hitzak; kulturak, nonbait, infernu osoa dakar bere atzetik, euskararen eta Euskal Herriaren hondamendia. Orixeri berari emango diogu hitza: «zer da k..., idatzi nai ere ez dudan itz nazkagarri ori? (...) ori da nik gorrotorik aundientsuna diodan itza; alde zuzen kristautasun jatorrari ere lekua kendu nai izan baitio» (5, 91). Eta kuriosoena: aldizkariaren helburua eta lan-egitaraua azaltzerakoan hitz hori berori hiru aldiz, eta orrialde berean (1, 1), erabili zutenek berek, Orixeri eskainiko dizkiote hitz goxo beroenak (ik. 5. zenbakian «Orixe'ri» izenburua daraman eta «YAKIN»ek izenpetzen duen poesia; baita, zenbaki horretan bertan (97-98. orr.), orduko zuzendarien artean ahots nagusia zeraman I. Bastarririk Orixeri idatzitako gutun irekia ere).

Baina, goazen harira. Helburuak, aldizkariaren helburuak alegia, ez du eztabaidarako biderik ematen. Egin nahi dena egin

beharrezkoa dela, ez du inork zalantzan jartzen. Eztabaidak, bidea aukeratzeko orduan sortzen dira.

Jakin plazara irten zenean, bi euskara-mota zeuden elkarrekin burrukan (eta burruka bizirik dago oraindik ere, nahiz eta gaurregun gehiago agertzen den euskara-batua-bai/euskara-batua-ez bezala; askotan, gainera, euskara batua eta euskara mordoiloa zaku berean sartuz). Bi euskara-mota, bada: euskara garbia batetik, euskara mordoiloa bestetik. Mordoilo hitzak dituen konnotazio pejorativoak bistan daude (ik. Azkue: «ERDERA-MORDOILO, EUSKERA-MORDOILO: jerigonza, lingua extraña o propia mal hablada»); nortzuk eta nortzuei buruz erabiliko zuten hitz hori ez dago esan beharrik. Besterik da garbi hitzaren kasuan. Hanbatik hanbatean, edonork hobetsiko luke euskara garbia; baina «hanbatik hanbatean» horretan dago koska. Euskara garbia ulergaitza gertatzen bazaio jendeari, zer? Esate baterako, euskara «garbian» idatzita dagoen testu hau garbia denik ez luke bere senean dagoen inork esango:

«Adimena, dio Mercier'ek, *egige* edo alezko mena da (intellectus potentialis) ta beste landako bultzakai zirrartzallea bear du adi-lanerako suspertu dedin. Adimen *egikor* eta *egigea* berez langilleak dira, egipenaren urreneko erro ta oñarri, bñan bata bakarrik konpondu diteken bitartean, besteak landako osakai bat bear du lanerako itzarri dedin. Bigarrenaren lagun bearrezkoa, bere erraietan zentzubidez irartzen dan *eraki adigaia da*. Bi arazki egilleak damaiote almen egigeari lanerako erreztasuna, alkarren leian ustartuaz: irudimen eta indar *bakantzalle egzaituak* (intellectus activus)» (2, 73).

Dena dela, *Jakin*-ek hasieran euskara garbiaren bidea hartu zuen: «Saia gaitezen geure burutapen, geure sentimendu baitarakoienak *euskera garbian* agertzen» (1, 2; azp. gurea). Eta bide horri eutsi nahiko dio, kanpotik datozkion eraso guztien gaitetik. Kritikak —eta kontrakritikak ere bai— berehala hasi ziren etortzen. Horren lekuko, 3. zenbakian datorren «Eberkera eredu...» lana. «Batek euskera-euskera bear degula, (...) besteak berriz, euskera erailtzen ari gerala lantze-joera onekin» (3, 149), dio hor Bastarrika'tar Iñakik. «Nori jaramon egin?», galdetzen du geroxeago. Erantzuna hurrengo orrialdean: «Geienik erditik joan oi da egia. Berdin ere deritzait arlo ontan». Erantzun erosoan, baina gauzak ezer gutxi argitzen dituen. «Erdi» hori zer den, non dagoen, eta non ez, bait da kontua.

Lan honetan bertan, norbaitek «aldizkariak ORIXE jaunaren

kutsua daramala» aurpegiatu omen diela aitortzen du Bastarririkak. Geroago, 5. zenbakian, Orixeri «zugan txertaturiko kimu-berri bigunak gaituzu. Zugandik datorkigun zuats ernegarriari esker bizi gera», «baduke euskal-gogoak non susper ta bizkortu, besteen larretara jo gabe» (97. or.) eta gisa honetako loreak botako dizkiona (beharbada Andima Ibinagabeitiak salakuntza hori «gorapenik aundiena» (4, 78) bezala hartu behar dutela esateak adoretuta), hemen ez da jarrera horren alde ateratzera ausartzen. Defentsiban jartzen da: «Guk ote degu erru guztia? (...) Zer irakurri al izan degu guk gazteok Orixe, Zaitegi ta joera ontako beste zenbaiten idaztiak baino?» (3, 151).

Lehen eraso zuzena, eraso gogorra gogorrik baldin bada, Txillardegiren lumatik etorriko zaio bere bozeramailea Bastarririkarengan duen jokabide honi. Honelako hitz goxoak eskaintzen dizkio Txillardegik Bastarririkari, honek *Leturia'ren egunkari ez-kutua* zela eta zuzendu zion gutun irekiari erantzunez: «Zuk —eta zu bezelako guziak— euskera il nai duzute, zuen laguntzarik gabe ere arriskuan ez ba lego bezela; eta asmo gaiztoz eta apropos ari zeratela pentsa liteke, euskera akabatzekotan, noski! Ezjakin utsak bakarrik eutsi ditzake zuen txorakeriak» (6, 89). Txillardegi bereziki mindu dutenak, Bastarririkaren gutun irekiko esaldiok izan dira, Zaitegiri hartua lehenengoa, Bastarririkarenak berarenak besteak: «Zenbait gaztek uste dute berak agertu arte, ez dala euskeraz idatzi». «Itzalez ta begirunez ta mirespenez begira bear dizkagu gizaldi ontako idazle-sailla, eta oek [Lizardi, Olabide, Orixe, Zaitegi etab.] batez ere. Oek, garako idazleak, urratu zizkigutek iakintza ta gizapide-landa guziak (...) Lan gogor eta astunena oen bizkar zamatu dute doi-doi» (5, 101). Ikuspuntu honek min eman diola, argi eta garbi adierazten du Txillardegik bere erantzunean: «Zure ustez, (...) zoragarriak dira 1900 ezkerozko 'garako' idazleak (...). Eta onelakoak entzuteko nazkaturik nagoen ezker, enaiz gaur ontatik pasako» (6, 89).

Bada Txillardegiren erantzunean kontutan hartu beharreko beste gauzarik ere. Alde batetik, euskera garbian ari zela uste zuenari euskera mordoiloaren bidetik doala egozten zaio: «zure mordollo orren akabera eskatu bearrean zera» (6, 91). Bestetik, euskara garbia/euskara mordoiloa bezala ikusten genuen eztabaida, beste era batetan planteatzen du Txillardegik: «Gaur gaurkoz bi joera dira: euskera egiazkoarena bat, eta 'garako' idazle batzuen asmazio egoskaitzetakoa bestea» (*ibid.*). Euskara egiazkoa-

ren eta asmazio hutsezko euskararen artean dago, beraz, burruka. Zenbait idazleren euskara «garbiaren» kontra ateratzeak, ez du inola ere esan nahi mordoilokeria defendatzen denik.

Gauzek, dena dela, berdintsu jarraituko dute aldizkarian, honen zuzendaritza jende berriak hartu arte. Bastarririk itxurazten zuen joerari etxetik bertatik emango zaio herio-kolpea. Behin eta berriz aipatutako «Illobira bultzaka» lanean ematen zaio lurra euskara-mota horri. «Euskera illobira bultzatzen ari zaizkigu zenbait euskal-idazle» (9, 83), «Euskal-idazle: IXIL ZAITTE, zure euskera odeitarrez (...) gure izkuntzari semeak kentzen saiatu nai baduzu» (9, 88) etab. irakur daitezke hor.

Aldizkariaren bestaldera biratze hau ez dute denek onartuko. Orain hasten dira, adibidez, Orixeren kritikak. 1957an «Aranztazu Euskal-Universidade baten asiera bezela ikusten dut, (...) bere Revista eder eta guzti» (5, 90) zioena, honela mintzatuko da 1960an: «Euskera zailla egiten genula? Ez YAKIN'ek bezain zailla» (11, 84). Inoiz euskara zailik egin bada *Jakin*-en, halere, inolako zalantzarik gabe, lehenengo zenbakietan egin zen. Dena dela, 1961ean hilko da Orixe, eta aldizkaria «Illobira bultzaka»n markaturiko bideari jarraituko zaio, oposizio haundirik gabe. Txillardegik berak ere *Jakin* aldatu egin dela aitortuko du 1960an, euskarari dagokionez batez ere, eta aldizkaria «begi onez» ikusten duela esatera iritsiko da (ik. 12, 81).

«Jakintitzak»

«Gogotsu ta ametski» agertu zen *Jakin* aldizkaria (1, 1). Baina, horixe, ametsak amets dira; eta, goiz edo berandu, bere legea ezartzen du errealtateak. Euskaraz landu gabe, edo oso gutxi landuta, zeuden alorretan saiatu nahi zuen *Jakin*-ek. Euskara kultur mailara, zientzi mailara, jasotzea hartu zuen helburutzat. Horretarako zeuzkan tresnak, ordea, nahikoa hasi-masizkoak ziren. Gogoak gogo eta ametsak amets, hainbat eta hainbat gai eta kontzeptu erabili gabe zeuden hartan, zer egin zezakeen euskal idazleak? Ba, ahal zuena, beti bezala. Kontzeptu bera adierazteko, batek «thesi» hitza erabiliko zuen (1, 13), besteak «azalkizuna» (1, 17); hark «Elizaren magisterioa» (1, 15), honek «Eliz Irakaslegoa» (1, 28). Hemen, oraindik, neurri bat gordetzen dela esango genuke. Adibide bitxiagorik ere ekar zitezkeen hona: esate baterako, «zilleiztia» [moral] (1, 34); «izaten-

-aburua» [existentzialismoa] (1, 39): «muetaketa» [tipologia] (1, 53); «arimiztia» [psikologia] (4, 40); etab., etab. Oso erraza da esatea: «Euskera garbiz, euskera garbi amorratura io gabe [hitz hauek Orixerenak dira, baita arestian aipatu dugun 'izaten-aburu' delako hori ere (Ik. 2, 105)], esan ditezke eunetik laurogei ta emezortzi» (10, 71). Esan, bai, esan daitezke; baina, norentzat? Idazleak norbaitentzat idazten du, irakurlearentzat hain zuzen, eta ez aurreko paretarentzat. Helburua idazte hutsa balitz besterik gabe, ariketak edo «indar-neurketak» egitea («ia zenbateraino erabili dezakedan nik jakintza gauza bat alik eta geien euskeraz» —1, 16—), orduan ez legoke problemarik. Alde horretatik, «gizarte-zalekeri-arauketa» (2, 66) esan, edo «sistema sozialista», berdintsu litzateke. Hizkuntza, alabaina, ez da idazlearen nahikerien menera dagoen jostailua, ez eta probalekua ere. Arazoaren gakoa, azken batez, honetan datza: alegia, zeri eman nahi zaio lehentasuna? Textuaren ulergarritasunari, gaiari, irakurleari, ala hizkuntzaren orbaingabetasunari eta idazlearen garai irteteko gogoari?

Hitzak dira idazlearen tresnak, aspaldiko egia da hori. Eta jakintzaren eta kulturaren eremuan saiatu nahi duen idazlearen tresnak kultur hitzak dira, hitz teknikoak. Edo «jakintitzak», garai batean *Jakin*-en esaten zitzaien bezala (ik. 2, 177-178 eta 3, 171). Kultur hitzen inguruan *Jakin*-en orrialdeetan barrena agertzen diren iritzi eta eztabaidak biltzera joko dugu hemen.

Jaioberria da oraindik *Jakin* eta hara, bigarren zenbakian bertan espreski planteatzen da kultur hitzen arazoa. Ez da harritzekoa, noski, aldizkariaren asmoak gogoan hartzen badira. *Jakin*-en inguruan bildu den jendeak kultur gaiak landu nahi ditu, eta euskaraz gainera, baina hizkuntzaren aldetik ez du erraztasun haundirik aurkitzen eginkizun horretarako. Euskara egin gabe dago zenbait gaitan, eta bereziki *Jakin*-en erabili nahi diren gaietan. Zer egin dezake idazleak horrelako egoera baten aurrean?

Orrialde asko betetzen dituzte, lehenengo urteetan arazo honetaz diharduten lanek. Seinale, ondore haundiko problema dagoela tartean euskararen etorkizunerako. Ikuspegi desberdinak agertzen dituzte, normala denez, gaiari heltzen diotenek, eta nork bere iritzi eta soluziobideak ematen ditu. Soluziobide hauek aurkezteari eta iruzkintzeari ekingo diogu hurrengo lerroetan (ordenak, noski, ez du ezer adierazi nahi).

1. Hasteko, Campionen irizpidea, Orixek bi aldiz aipatzen

duena, aldi bakoitzean hitz desberdinak erabiltzen baditu ere: «gure baratzako utsak geron landarez bete, *ál dugula*; ezin badugu, besterenera joan landare eske» (5, 90; ik. baita 11, 85 ere). Orixerentzat hau da «erabateko irizpide bakarra», *Jakin*-era bidaltzen duen lehenengo eskutitzean dioenez (5, 90), eskutitz horretan bertan «karta», «Revista», «ortografia», «Klasiku» eta beste, lasai asko sartzen baditu ere. Noski, gure baratzean kontzeptu horiek emateko landare egokirik ez dagoela erantzun diezazuke, eta kito. Izan ere, «*ál dugula*; ezin badugu» hori, nork neurtzen du? Printzipio mailan, ezin diozu inondik ere heldu irizpide horri, hain baita da biribila. Printzipio biribilek, ordea, ez dute emankortasunik praktikan.

Bestalde, nork ezagutzen ditu euskararen baratzeko landare guztiak? Euskara eta euskal kultura salbatu, lur-arras mugitzen den idazleak salbatuko ditu. Idazleak eta irakurleak. Euskararen eremura erakarri behar den irakurlearen egoera gogoratzen dio J. Intxaustik Orixeri, honen «euskera garbiz (...) esan ditezke eunetik laurogei ta emezortzi» horren baliozkotasuna auzitan jarriz. Orixerena berez egia dela aitortu ondoren, honela dio J. Intxaustik: «Zorionerako edo zoritxarrez izango da; baiña, idaztean, ezin ditut aaztu gure errietako karreradun euskal-ikastolagabeak». Eta geroxeago: «Bide zabala baiño zearkako bidetxigorak ez ote zaizkigu onuragarriago?» (10, 73).

Orixek, dena dela, ez du atzera joko arazo honetan. Berriro gogoratuko du Campionena 11. zenbakian (85. or.), eta hori dela «bide bakarra» esango du.

2. Hitz berriak sortu: hau izan daiteke beste bide bat. Donostiako apezgaiek —hauei zor diegu hitz teknikoen problematikari *Jakin*-en barruan eskaintzen zaion aurreneko lana— ez dira jokabide honen oso aldekoak. Agian, lehenengo zenbakiko hitz berri bitxi samar batzu dituzte gogoan. Orixek, bere aldetik, ez bide dio bainarik jartzen jokaera honi; aitzitik, hitzak asmatzeko berak erabiltzen dituen arauak aurkezten ditu 14. zenbakian (30-34. orr.). Txillardegik ere ontzat ematen du bide hau, muga batzuren barruan bada ere: hitz berri horiek «idea zeazki, ta ez gutxi gora-beera, eman bear dute» (11, 90). Hemen

sartu beharko genuke A. Onaindiaren proposamena ere: filosofian eta teologian erabiltzen diren hitzen zerrenda bat osatu eta Orixeri bidaltzea, alegia, honek horien itzulpena egin dezan (ik. 7, 110). Bere horretan ez bada ere, funtsean beren onespena ematen diote jakinlariak, 1959ko bileran, ideia horri: «gaurrarte YAKIN'en agertu izan dan kultur-terminologi osoa bildu eta Orixe'ri bialtzea» (10, 82) erabakiko da hor.

3. Hitz berriak sortzera jotzea baino egokiagoa iruditzen zaie Donostiako apezgaiei, «liburu zarretan eta oraingo idazle garaientan, batez ere» (2, 178) aurkitzen diren hitzak biltzea eta erabiltzea. Mundu itxi baten barruan mugitzen direla apezgai hauek, ongi frogatzen dute hitz-bilketa horretarako aukeratzen dituzten liburuek: Olabideren *Itun Berria*, Orixeren *Meza-Bezperak*, *Aitorkizunak*, *Barne muinetan* eta Zaitegiren *Bidalien egiñak* aipatzen dituzte. Liburu hauen balioa ukatu gabe, nekez aurkituko dira hor hainbat eta hainbat zientzi eremutarako behar diren hitzak.
4. Beste soluzio bat, hitz ezezagunen ondoan erdarazkoak jartzea izan daiteke. Hau ere Donostiako apezgaien eskutik datorkigu. Bai hauek eta bai 1958an Arantzazun biltzen diren jakinlariak, ongi ikusten dute noizbehinka horrela jokatzea, abusatu gabe noski. Eginkizun bera izango luke, artikuluaeren buruan berorretan erabilitako hitz zailen itzulpena emateak.
5. Behin eta berriz aipatzen ari garen apezgaiak inola ere onartzen ez duten bidea —«Au euskera ote ditek?» (2, 177)—, hitz zailak beren hartan erdaraz uztea izango litzateke. Zer esan nahi duen doi-doi «beren hartan» horrek, ez dago oso garbi. Aurreneko zenbakiko «revelazio», «magisterio», «systemata» eta gisa horretako hitzak ote dituzte gogoan? Ala, orduan ezezik oraindik orain ere aski ezaguna den eta adibide pare baten bidez azal daitekeen jokabidea: «erderazko 'ensayo' tankerara» (apezgai horien berorien lanean dago hau), «erderaz 'X' deritzona»?
6. Jakinlarien hirugarren bilerako punturik nagusiena zientzi terminologiari buruzkoa izango da. 1959an gaude eta jende berriak hartu du bere gain aldizkariaren ardura.

Oker ez bagaude, bilera horretan entzuten dira lehenengo aldiz aldizkariaren bizitzan jakintza eta kultur gaietarako *terminologia unibertsala* onartu beharra daukala euskarak defendatzen duten ahotsak. Ikusmolde berri bat hasi da indar hartzen. Eta norabide berri honen alde aterratzen diren arrazoiak oso gertu daude «Illobira bultzaka»n erabiltzen ziren haietatik. Han, «barrua [euskal-jauregia] txukun eta garbi gorde dedin, biztanleak —euskaldunak— uxatu egin ditugu» (9, 83) esaten zen. Hemen argudio bera aurkitzen dugu: «euskaldun geienak ez dakizkite[n]» hitzez baliatzeak «eragozpen geiago dakarkigu, euskaldunak euskeratik aienatu egiten baidizkigu» (10, 82). *Jakin* ez da, noski, uharte bat, eta orain ematen den norabide-aldaketak zerikusi haundia du kanpotik datozen haize berriekin. Hor dauzkagu, adibidez, 11. zenbakian, A. Villasanteren eta Txillardegiren iritzia, 1959ko *Euskeratik* jasotzen direnak. Honela dio lehenengoak: «Erderaren bidez sartzen zaizkigun itzak artuaz ta asimilatuaz (bearreko diranean, jakina), ez dut uste euskerari kalte egiten zaionik» (11, 87). Eta Txillardegik: «Euskal-itzez bere neurri juxtuan adierazi ez dezakegun idea, itz auen bidez [erdaretatik artutakoen bidez, alegia] aisa egin genezake» (11, 90). Bestalde, 1960an irakurleen artean banatutako inkestari ematen zaizkion erantzun gehienak joera honen alde erakusten dira (ik. 13, 81-83). Bat besterik ez aipatzearren, hona hemen zer dioen Jose Antonio Agirre Lehendakariak berak teknika-hitzei buruz: «Teknika ta, kanpokoak artu bear dira nere ustez».

7. Eta azkenik, Txillardegik bakarrik aipatzen duen bidea, hots, hitz zaharrei esanahi berria ematean datzana. Bide honetaz gainera beste bi ere agertzen ditu Txillardegik, baina hauetaz hitz egin dugu lehenago. Bai bide hau, bai beste biak, ideia berriak emateko proposatzen ditu Txillardegik; ideia zaharrei dagokienez, asmatzea ez, ikas-tea baizik, da bide bakarra.

Hauek dira, gure ustez, autuan dugun arazoari begira, gure aldizkarian barrena idazleari eskaintzen zaizkion aukerak. Soluziobide bakoitzaren gainean egin ditugun iruzkinetan garbi geratu da —hala espero dugu behintzat—, momentu jakin batean haustura bat ematen dela, formulazio mailan gutxienez, prakti-

kan etenduraren ondorioak berehala gauzaten ez badira ere. Garbi/mordoilo eztabaidaz aritu garenean seinالاتu dugun biraketarekin batera gertatzen da kultur hitzen kasuan ematen den norabide-aldaketa. Ez da gutxiagorako. Izan ere, garbi/mordoilo auziaren oinarri-oinarrian hitzen arazoa bait dago, edo hitzen jatorriaren arazoa, garbiago esateko. Funtsean batera datozen arazo hauek bereiz tratatzeko arrazoi bakarra kultur hitzen kontu honen gaurkotasun ukazina izan da.

1960tik aurrera ez dago ezer kontatzeko modukorik gai honetaz. Txillardegik, 12. zenbakian (84. or.), ikusmolde berriari ematen dion lepokoarekin batera («Euskeraz asma baditeke [kontzeptu berrientzat] itz egokiren bat, aurrera eta pozik. Baina bestela, erderetara; eta pozik ere»), mututu egiten dira kontrako ahotsak. Jokabide honen alde hor ateratzen dituen argudioak ez dira, izan ere, bat ere merkeak (euskara hiltzeko zorian dago; lehenengo eginkizuna eria salbatzea da, txertoak egitea geroagoko lana izango da), eta horiei aurka egin nahi dienak odola izerditu beharko du. Hiltzear dagoenaren ondoan lekuz kanpo daude berriketak. Hor ez du balio bizitzeko arrazoiak behar direla esateak. Lehenbizi, bizi; gero izango da aukerarik, bizitzeko arrazoiak bilatzeko.

Ez dugu bukatu nahi puntu hau, zientzi terminologia dela eta F. Mendizabalek 1957an egiten duen planteamendua hona ekarri gabe, zuzena eta gaur-gaurkoa bait deritzogu horri. Hara zer dioen: «Jakintzan eginda daude gutxi asko ideak, eta nori bere izena eman bear zaio. (...) Orregaitik, kultur-itz berriak asma ditzagunean arretaz ibili bear dugu itz berriekin burubarrukoa izatez eta berez esaten. (...) Jakintza egitekoan ez da ainbat ardura olako edo alako izkeratan egotea. Baña ideak neurri neurrian esatea, orixe bai dala arduradun jakintzan» (3, 172).

«Batasuna dugu jomuga»

Euskal-idazleen artean batasunik ez egoteak kalte aundia dakarkio euskerari (4, 86).

Batasuna ta gidaritza bat bear dugu, ta ori zuk [Euskaltzaindiak] bakarrik eman dezaigukezu (10, 4.)

Batasuna dugula jomuga: egin gabe dago (29, 2).

Batasunaren erlojuak jo du (30, 1).

Jakin beti azaldu da batasunaren alde (31-32, 14).

Batasun-mina nabarmena da *Jakin*-en orrialdeetan zehar. Nonnahi aurki daitezke batasunerako deiak. Behar-beharrezkotzat jotzen da batasuna, eta ez batasuna batasunagatik interesatzen delako, «euskera indartzeko bide bat» (31-32, 1) delako baizik. Batasun-egarri honen erakutsi dira goian jarri ditugun esaldiak. *Jakin*-ek, gainera, zenbaki oso bat (zenbaki bikoitza) eskainiko dio batasunaren arazoari, 1968ko Arantzazuko bilera-aren aurretik.

Baina alor honetan, esaten direnen gaintetik, ekintzak dira garrantzitsuak, hau da, batasunari begira aldizkarian hartzen diren erabakiak. Lehen urratsak eman orduko, oso kezkatu-rik agertzen zaizkigu jakinlariak, euskara kontutan ikusten duten nahaspila dela eta: «Noizpait autsi bearra daukagu naspilla ori, ezer tajuzkorik egingo badugu» (4, 86). Ez dira, alabaina, lamentazioetan gelditzen. Beren lehenengo bilera arazo honi eskaintzen diote ia osorik. «YAKIN batasun bide» (*ibid.*) lemaren pean, alor honetan momentuan ahalgarri dena lortzera saiitzen dira. Garbizaleak eta mordoilo-zaleak iritzi bat eta berera ekartzea ezinezkoa denez, «ortografi-gauzetatik» (*ibid.*) abiatzen dira. Zenbait erabaki hartzera ere iristen dira: adibidez, nola idatzi behar den *ba* baiezkoa eta nola *ba* baldintzazkoa; «dot» edo «det»-en ordez, «dut» erabiliko dela beti, etab. Eta erabaki hauek bete beharrekoak izango direla, esaten da hor, *Jakin*-en idatzi nahi dutenentzat: «YAKIN'en beti ola idaztea erabaki zan» (4, 89). Ortografi mailako batasunaz gainera, kultur hiztegian lortu beharko litzatekeenaz ere arduratzen dira bilera horretan. 1957ko kontua da hau, orain duela hogeitalau urte gertatutakoa. Datu honek ez du iruzkin beharrik.

1964ean, Baionan ospatzen den biltzarre ezagunean, pauso haundi bat ematen da batasunerako bidean. *Jakin* tartean dago. Eta hor hartzen diren erabakiak (zenbait letren idazkerari, deklinazioari, aditzari eta «h» famatuaren erabilerari ukitzen zaizkienak) bereak egiten ditu *Jakin*-ek eta horiek betetzera behar-tzen aurrerantzean aldizkariaren orrialdeetan idatzi nahiko du-tenak.

Arantzazuko bilera baino hilabete batzu lehenago zenbait euskal idazle Ermuan biltzen direnean literatur hizkuntzaren batasuna aztertu nahian, han egongo da *Jakin*-en zuzendaria ere. Ermuan eman ziren hitzaldiak eta irakurri ziren komunikazioak argitara emango ditu gero aldizkariak (ik. 31-32. zenbaki bi-koitza). Baina, inportanteagoa dena, Ermuako Euskal Idazleen

Jardunaldietan hartzen diren erabakien artean, honako hau agertzen da: «YAKIN aldizkaria oraindik lotzen da Oñati'n Irailean Euskaltzaindiak artuko dituen erabakietara» (31-32, 73).

Bistan dago, *Jakin* ez dela gogoz kontra eta ezinbestean jarri Euskaltzaindiaren esanetara. Batasunaren edergarri egin du hori, nahiz eta aldez aurretik jakin horrela jokatzuz zenbait harpidedunek ihes egingo ziola. Inork zalantzarik balu oraindik, hara zer esaten den 34. zenbakian: «Harek [Euskaltzaindiak] esandakoa betetzea, derrigorrezkoa zaigu guztioi. Ez legez agintzen dualako. Ondotxo dakigu ez duala, zoritxarrez, lege-indarririk. Baina bere kontseiluak zergatik guretzako agindu bihurtu ez?» (5. or.).

«Hizkuntzaren finkapena»

Jakin-en bizitzan konstante bat izan da euskararen normalizazioaz arduratzea eta horren premia larriaren kontzientzia jendearengan sortzen ahalegintzea. Kultur hiztegi baten beharraz argi eta garbi hitzegiten da jakinlarien lehenengo bileran, 1957an beraz. Hogeitalau urte geroago, hiztegi berezituak egiteko ordua oraindik ez dela iritsi edo aldarrikatzen dutenak, ez dakigu ez ote diren besteei egotzen dieten akats berean erortzen, oroitzapen historikoari uko egitean datzan akatsean, alegia. 1968an ere, bestalde, «gaurkotasunean jabeturiko hiztegi modernu» (29, 6) bat beharrezkoa duela euskal idazleak gogoratzen da. Sarritan gogoratzen da baita, aldizkarian, hiztegi horien osagarri, edo hobeki, horien hurrengo urrats diren testu-liburuen beharra ere.

Hemen ere, dena dela, hitzek baino gehiago, ekintzek balio dute, hartzen diren erabakiek eta martxan jartzen diren lanek, hain zuzen. Zentzu honetan, aipua luze samarra izango bada ere, merezi duela uste dugu, 1957ko bilera hartan, iruzkintzen ari garen puntu honi buruz hartzen den erabakia oso-osorik hona aldatzeak. Pasarte horretan, gainera, oso ongi adierazten da, batasuna eta normalizazioa ez direla funtsean arazo beraren bi alderdi baizik. Hona testua:

Baia idazkera batutzea ez da aski. Au baño aundiago da, eta kultur-iztegia ere batu egin bear da. Emen ere, ordea, norberak egin bear du lenengo batasuna, erabiltzen dituan itzei beti esanai berdiña emanaz... Orrezaz gainera guztion batasuna egin bear da. Au burutzeko zenbait bide ederretsi ziran. Le-

nengo bide errexena, norberak idazten dituan lanetan erabilitako kultur-itzak bildu eta artikularekin batera Arantzazu'ra bidali YAKIN'en izenean. Beste bide bat, kultur-iztegi arazoan eginda dagon lana bildu eta besteak bezelaxe fitxatan YAKIN'en zuzendegira bidali. Ortarako zenbait liburu zar eta berri banatu ziran iakinlarion artean, baita an etzeudenen artean ere... Gero, itz-pilla oiek bildu, eta YAKIN'en argitaratuko genituzke kultur-iztegi bezela (4, 89-90).

Ez zebiltzan txantxetan gazte haiek. Bazekiten ongi asko zertan ari ziren. Kultur hiztegia ateratzeko asmoa gauzatzen ez bada ere, lan handia egin zen fitxa-bilketan ondoko urteetan.

Normalizazioaren atal honetan sartu beharko lirateke baita, kanpotiko izen propioen eta maileguzko zenbait hitz arrunten idazkerari begira, bilera horretan hartzen diren neurriak: «Izen nagusiak jatorrizko izkeratan bezela idatziko dira», eta «itz arrontak, mintzatzen diran bezela: Teodizea, metafisika...» (4, 92). Baztertu egiten dira, beraz, hasierako theologia, philosophia etab.

Lehen urrats hauen jarraipen izango dira geroago aukeratuko diren bideak: aldizkariaren eta batez ere liburuen bukaeran, barruan erabili diren hitzik ezezagunenen erdarazko itzulpena ematea (*Kristau bidea*-n, gainera, tratamendu berezia ematen zaie euskalkiei); «Jakín Bide» bilduma, honen egitekoak «hizkuntzaren finkapena eta gaurko jakintzen euskal erabilkera» bait dira (ik. A. Luis Villasante: *Axular-en Hiztegia*, Jakín, 1973, 8. or.); eta bereziki «Jakín» hiztegi berezituaren asmoa, bere lehen fruitua eman ondoren, UZEIren eskuetan jarriko dena.

«Txikerkeriak»

Kultura lantzeko jaio zen aldizkaria gramatika-arazo bitxi batzuri bere atea irekitzera beharturik aurkitu zen denbora luzez. 1956tik 1966ra arte makina bat orrialde hartuko dituzte eztabaida hauek. «Aita Gurea» esan ala «Gure Aita»; *-eri* ala *-ei* (Orixek ez bata eta ez bestea, dio, *-iri* baizik, eta gauza bitxiagoak ere esaten ditu, benetan ari den ala ez zalantzan jartzeko modukoak —ik. YAKIN'en geigarri, I (3-4) 1960, 3—); *nun dun*, *nuan duan* ala *nuen duen*; «Amasei seme Euskalerri'ko» ala «Euskalerri'ko amasei seme»; *-z*, *-taz* ala *-tzaz*, etab. etab. Kritikak, erantzunak, kontraerantzunak, kontraerantzunekiko kon-

traerantzunak..., hor ibiliko dira jira-biraka nola gelditu jakin gabe. Hitzezko norgehiagoketa hauetan jolasten direnei, bat ere kupidarik gabe erasotzen diete, irakurle batek lehenbizi («zumaia» batek) eta *Jakin*-ek berak gero: «Gaurko egoera makurrean, Aitagurea edo Gure Aita esan, txikerkeri (bizantinismo) utsa deritzait» (5, 94); «Euskal kultura mailla aurkitzen dan egoeran, gure setari milla aldiz bidezkoago derizkiogu, euskal hizkuntzalariek oraindik 'tzaz' eta beste zenbait arinkerietan dabiltzan bitartean» (23, 3).

Amaitzera goaz. *Jakin*-en asmoak, kalera irtetzen denean eta gero; *Jakin*-en aldian aldiko alderdi-hartzeak, euskara-motari dagozkion istilu eta gorabeheretan; *Jakin*-en jarrera garbi eta erabatekoa euskara batuaren alde; *Jakin*-en ahaleginak, aldizkariaren eta liburuen bitartez, euskara goiko maila batera jasotzeko: puntu hauek guztiak eman nahi izan dizkiogu ezagutzera irakurleari. Aldizkaria jaio zenean gure hizkuntza problema zela esan dugu hasieran, problema eta polemika gainera. Hogeitabost urte hauetan behin baino gehiagotan hartu behar izan du parte hizkuntzari zegozkion eztabaidetan, arriskuen itzuri ibili gabe. Gaur egun badirudi gauzak baretu egin direla. Bestalde, euskara ez da orain ameslari batzuen kontua. Garai batean «artzain ta ikazkiñen mintzaia» (1, 1) zenak, jaso haundia du gaur kulturtzaleen artean ere. Giro berri honi esker, oinarri aski sendoak ditu *Jakin*-ek orain, eta duela urte batzu ez bezalako kondiziotan aurkitzen da, kultur aldizkari bezala berea duen eginkizuna betetzeko.